

TOPIC: TRADITIONAL FISHING:
 INFORMANT: HONEDANI BANUVE (M. 520)
 PLACE OF ORIGIN: TECI YASAWA
 PLACE OF INTERVIEW: TECI
 DATE: JUNE 1985
 INVESTIGATOR: WILLIE DARI.
 12

Na ika ni cagilaba e sega ni dau yaco e na veigauna, e dau yaco ga e na gauna ni Cagilaba. E na gauna e sa na vakarau kina, o au e dua na tTuraga ni Teci, au mai tiko e na yanuyanu oqo ko Bukama, e na gauna vei iratou **max** noqu qase, e ratou sa vaka i tikotiko mai Teci. Ia, na gauna oqo, au sa vakaitikotiko mai Bukama, kau sa volai tiko i Bukama. E na gauna e sa dau vakarau kina na Cagilaba, e sa gauna e sa dau ruru kina na cagi, Au dau lakovi mai meu dau lai raica na ika ni cagilaba. Ia, na ika oqo kemuni na turaga kei na marama, kemuni na turaga e Viti raraba, na ika oqo, e bau dua na ika vakadomobula meu tukuna, se na noqu tukuna ni dua na ika talei. O au, e na noqu tiko e na dua na ulu ni vanua, nayaca ni ulu ni vanua oqo o Neivivi. Na gauna au yaco yani kina, au na cakava ga na moda i tovo vakavanua, me vaka meu tama vakaturaga, au na laki tiko, meu vakacabora na noqu i Sevusevu. Au sa na waraka tiko na ika, meu waraka tiko me lako mai. E sega ni dede, e sa na vakaraitaki vei au na vakaraitaki.

E na vaka me basika mai e rua na qio, ya, au sa na vakadeitaka saraga e na vuni yaloqu, ni sa na vakabau e na noqu kaciva tiko na ika. Oqo, au dau kaciva tiko na ika, na ika ni Cagilaba. Au na rawa talega ni taroga, e na gauna au sa via vakacegu kina, au na rawa ni tarova. Ia ni sa basika na ika, e ra sa na wawa tu na turaga ni Teci, e na ruku ni ulu ni vanua au dabe tiko kina e cake. Na gauna e sa na basika mai kina na ika, au sa na qai duri cake, meu kacivi ira, se kauta sobu mai naika, me ra lako mai e na dua na baravi, na baravi rairai vinaka. Na gauna au lako tiko mai e na baravi oqo, e na toso tale tiko ga kina na ika. Na gauna ga au tukuna kina me duri, e sa na duri kina na ika. Na gauna ga au tukuna kina me lako, e sa na lako na ika. Me lai yacova sara, na gauna meu sa na tukuna kina ki vei ira na turaga ni Teci, me ra vakayacora na i cakacaka ni kena qaravi na ika. Na ika oqo, kemuni na turaga, e sega ni vakayagataki kina na moto, se me vakayagataki kina na i sele. Na ika oqo kemuni na turaga, e na vakayagataki ga kina na liga, me vaka e dau caka tu mai liu, ka yacova na tiki ni gauna oqo, au sa mai vakadinadinataka, ka yacova na tiki ni gauna oqo. Au sa vakadinadinataka, na gauna au taura kina na cakacaka oqo, e yaco tu e na gauna oqo, me yacova au talanoa tiko yani kina vei kemuni e na gauna e daidai. Ia na ika oqo, na ika oqo, e ra sega ni ra lako kina na marama. E ra lako ga kina ko ira na turaga, na turaga ni Teci, na turaga ni Dalomo, na gauna e sa basika mai kina na ika, kemuni na turaga, na ka oqo e da dau sega ni vakaisulu kina, e da na luvawale. Kevaka e da vakaisulu, e na sega ni basika na ika. Ko ya au talanoa tiko

kina vei kemuni e na gauna e daidai, ni da rawani kila, ni na rawa ni ra na kidacala na lewei Viti. E na i talanoa ni ika oqo. Na ika oqo, na ika Sali. Ia, na gauna e sa na basika kina ika, na kena i cakacaka, e rau na cici tiko mai kina, e na daku ni drau ni niu oqo, e rua na qio. O ya me rau tukuni tiko me rau kena ovisa. Kevaka me dua na ika, ka curu mai, ka lako tani tale ki tuba, o rau na qio oqo, e rau na lai katia, me rau lai biuta tale e na loma ni ka, e rau taura tiko na turaga, me ra kauta tiko ki vanua. Ia, na noda taura na ika oqo, kevaka e da na taura, e na sega ni yavavala. Me vaka na noda taura ga na i ~~lekkoko~~, ka biuta ki na noda loga. E na sega ni rawa ni yavala. Ia, ni da sa tiko e na vanua oqo, me da raica tiko, na kena vakaloloma na ika. E da rawa ni tukuna ni sa vakaloloma na ika. E da rawa ni tukuna na kena talai, na nodra cakacaka na qase. Ia, e na gauna e daidai, e da sa raica tiko kina, na kena sa sega ni vakarokorokotaki tiko mai, na kena caka na ika. E sa vaka me sega ni kunei, se me vakayacori sara na kena i valavala dodonu, e na gauna e ra cakava tu mai liu, o ira na noda qase. Ia, ni sa yaco na ika, e ra sa cici mai na turaga kei na marama, me sa mai tukuni, vei ira na lewe ni vanua vakaturaga i Teci, me sa lai kau mai naika. Ia ni sa yaco mai na ika e na lawa ni vanua, e sa qai mai votai. Me sa vota, e na Yatu Yanuyanuu oqo e na Yatu Yasawa, na ika oqo. Na ika oqo, e na sega ni rawa ni na oti, rawa e na dua na loma ni macawa, kevaka e lako vakadodonu tiko na kena cakacaka. E rawa ni dua na macawa, se rua na macawa na kena qaravi, na ika oqo, me waraki tiko, e na kena sa laki veisau mai na draki, e sa na

qai yali na ika oqo.

-- Jonetani, e rawa beka ni o tukuna vei au, me vaka ni o tukuna toka oqo, na ika ni cagilaba oqo. Na cagilaba oqo, na cagilaba levu saraga me vaka ni da dau tukuna tu na cyclone, se na mataqali cagilaba lalai ga o ni talanoa taka tiko?

Sa vinaka, na ika oqo, e dau basika kece e na cagilaba.

-- Me vaka na nomuni tukuna toka oqo, na saki. E tiko na kena vanua me kau mai kina na ika oqo, se na baravi ga e tiko na kena vanua?

Na ika oqo, kemuni na turaga, e dua ga na baravi, e na basika mai kina na ika, keimami sa na qai vakayacora na kena i cakavaka.

-- E rawa beka ni o talanoa taka vei au na yaca ni baravi o ya?

Na yaca ni baravi oqo, ko Oba.

-- Me vaka ni o kemuni, e dua vei ira na Bete, e na yanuyanu oqo.

Me vaka ni o ni tukuna toka, ni o ni na cabe toka e na dela ni ulu ni vanua oqo, me vaka ni o ni tukuna toka ni yacana toka o

Naiviivi. O ni na tama, ka o ni vakayacora na i Sevusevu, o kemuni taudua sara ga o ni na vakayacora toka oqo, se o iko kei na dua na i lawalawa?

O au kei na dua na noqu gone.

-- E rawa beka ni o talanoataka vei au na i balebale ni sevusevu oqo. O na sevusevu toka beka ki vua e dua na kalou tu ni ika oqo, se na nomu rokova beka ga?

Sa vinaka, na Sevusevu oqo, e vakayacori tiko vua e dua na vu, ka keitou qarava tiko e na vanua oqo.

-- E rawa beka ni o talanoataka vei au na vu oqo, o cei beka na yacana

na cava e vukeà kina na kena kau mai na ika oqo. E rawa beka ni o talanoataka vei au na vu oqo?

Sa vinaka, na vu oqo, e yacana tiko o Urakasikasi. Keitou na kaciva, me keitou na Sevusevu oti, keitou sa na qai tukuna vua, me lai vakaraica mai na ika. Na vanua e tiko kina na ika, keitou na qai raica tiko na kena vakadinadina, kevaka e sa lesu mai, e sa na qai basika e dua na kena i vakatakilakila.

-- Na kena i vakatakilakila o ni tukuna toka na qio?

Na qio.

-- Ia, na sevusevu oqo, o ni na kauta ga, e so na vua ni niu, se o ni sa na lai lobaka sara tiko ga e dua na beseni yaqona?

Na Sevusevu oqo, na ka ga e vakacaça taka na cagilaba. Me vaka na niu, na maqo, na ka ga e vakalutua na cagilaba i ra. E na tauri, me lai ka ni sevusevu tale ki vua.

-- E vakacava beka, kevaka e lai caka na sevusevu oqo, rau qai mani sega ni laukune toka na qio oqo. E kena i balebale, na cava beka na kena i balebale o ya?

Kevaka e vakayacori na Sevusevu, ka rau sega ni basika tiko na qio oqo, e kena i balebale, au cala tiko.

-- Na cala cava beka o ya?

E dua ga na ka, e cala tiko na vosa, na ka e dodonū me liu, au sa na sega ni vakaliuta, me vaka na sevusevu. Kevaka me lako tiko mai vaka veitaravi na i Sevusevū ia e na dodonu tiko mai.

-- E dua na ka o ni tukuna tiko oqo Ratu, o ni tukuna toka, ni o ni rawa ni tarova na kena lako mai ni ika ni cagilaba oqo. E dina oqo, e rawa ni o ni vakamacalataka vei au na tikina o ya?

Sa vinaka, na ika oqo, kevaka e sa tukuni tiko me sa sinai mai e na baravi oqo. E sa ra wawale mai na turaga kei na marama, ko ira na taura tiko na ika oqo, au sa na kaya, au sa na sogota na vanua e tiko kina na ika oqo.

-- Me vaka ni o ni tukuna toka, ni o ni na sirova mai na baba oqo. O ni na gole i wai, e na kena tobo na ika oqo, se o iratou ga na cauravou ga mai na kei na turaga mai Teci e ra na vakaitavi kina, se cava?

Sa vinaka, niu sa na raica na ika oqo, au sa na kauta mai, au na taura tiko mai e na baravi oqo, au na mai solia tale ki vua e dua na turaga, e sa na qai kacivi ira na Turaga ni Teci. E ra sa qai lai vakayacora, ka ra vakamatea.

-- Tau, e rawa beka ni o talanoataka vei au, na nodra vakavakarau o ira na turaga oqo, e na nodra sa vakarau ki baravi. O na lesu mai vei ira, ka mai cakava tale e dua na ~~karava~~ sevusevu ki vei ira, me ra sobu i wai, se na nomu siro ga mai i ulu ni vanua, e ra sa lako sara ki wai?

Sa vinaka, na i valavala ga ni ika oqo, kevaka e sa raici, au sa na solia ga vei ira, au sa na lesu tale ki nakoro.

-- Na nomu solia vei ira me ra gole ki wai, se me ra sobu, o na digi taka ga e dua saraga ki vei ira na nomu mataqali ga, se dua ga na turaga o ni sa raica rawa?

Au na digitaka ga e dua na turaga, mai na noqu mataqali.

-- E sa na qai gole i wai?

Io, sa na qai gole i wai.

-- Ia, o ira na tiko i wai, e na nodra saga tiko me tobo na ika

ni cagilaba oqo. E tu beka e so na vakatatabu, me ra cakava,
ni bera ni ra sobu i wai?

Oqo e dua na vakatatabu e ra dau vakayacora tiko mai o ira na
neimami qase mai liu. E dau tabu ni ra lako e na baravi, e na
vanua e caka tiko kina na qoli ika. E ra na lai vakarokorokotaka
tikoga. Kevaka e sega ni basika na ika, e na dua na vanua e ra
na lai tiko kina, me ra vakarokorokotaka tiko ni se yali tiko
na ika.

-- Ia, o ira na marama, e ra na sega ni kune saraga e na baravi o
ya?

O ira na marama e ra na tu ga i nakoro.

-- Na nodra gole oqo o ira na turaga oqo, me vaka o ni tukuna toka,
e ra na sega ni vaka i sulu toka. E dua beka na masi e ra na dara
toka, sa sa ra luvawale sara ga, ra qai goli toka?

E ra luvawale saraga.

-- E dua na i tukuni au rogoca Ratu Tau, me baleta na vuna oqo ni ra
luva wale ga. E qai vaka me rawa na ika ni cagilaba oqo. Me
vaka ni o ni tukuna toka vei au, kevaka e ra na vakaisulu, e na
sega ni mana. E dua beka na i tukuni o ni rogoca me baleta na
ka oqo?

E tukuni tiko e na gauna e liu. Ni gauna e liu, ni kena vu tiko
na ika oqo e rua na gone yalewa, ka rau tiko e na baravi oqo.

Na kena vu ni vakabauti ni se nodra gauna mai liu, me se caka ga
luvawale, Me rawa ni rau sarasara kina o rau na lewa tiko na
lewa tiko na ika oqo. Me rawa ni rau solia totolomai.

-- O rau sara ga na yalewa oqo, e kedrau waqawaqa beka o rau na qio

oqo, e cava beka o drau nanuma e na tikina o ya?

Io, e vaka kina.

-- Na kena sa kau mai na ika Ratu Tau, e sa na kau mai, ka mai sevutaki vua na Turaga, se na sevutaki saraga vei kemuni na Bete, se e na kau ga mai, e sa na qase sara, me vaka na kena rawa mai na qoli oqo?

Na kena basika mai na ika oqo, me kena dau basika mai e dua na vuni ika e liu, na ika oqo, e sega ni lako mai ki nakoro. Na ika oqo, e na laukana ga e na vanua e caka tiko kina na qoli.

-- Di, na imatai ni ika o ya?

Io, na i matai ni ika. Na i karua ni ika, e sa na qai lako ki na koro.

-- O cei e sa na qai kauta ki nakoro. O ratou ga na turaga ka ratou vaka i tavi e na qoli?

Io.

-- Se na Bete?

O ira ga na turaga ni Tei. E sa na qai tukuni ga ki vei ira, me ra sa kauta ki nakoro.

-- Ia, o kemuni, na gauna e sa rawa kina na qoli oqo, se na ika ni cagi laba oqo. E vakacava na nomuni i tavi me vaka ni o ni tutu vaka Bete, o ni na tu ga i nakoro, se o ni tu ga i Baravi?

Ni sa na oti ga na qoli, au sa na gole ki Baravi. E sa na keimami talanoa, keimami sa na gole sara mai ki nakoro.

-- I Ratu Tau, me vaka ni o rau na yalewa oqo, me vaka ni o ni rogoca mai vei ira na qase na i tukuni, o ni kilak beka na yaca drau na marama oqo, se o rau na gone yalewa oqo?

Au sa sega ni nanuma rawa na yacadrau.

-- Ia, na nodra sobu tiko mai oqo, ni sa laurai tiko na qio, na nodra i tavi na qio oqo, me ra kauta mai na ika oqo?

Na kauta tiko mai na ika.

-- Ni ra sa laurai na qio oqo, o ira madaga na turaga, e dodonu me ra kua ni rere, se e dodonu me ra vakagatalataka e duanz na vanua e ra qoli tiko kina, me rawa ni curu mai na ika ki na nodra lawa, se e na loma ni rau?

Kevaka e sa na basika na qio oqo, e sa na vaka saraga me ovisataka tiko mai na ika. Kevaka e dua na ika e na mai, e na mai gole, sa i tavi ni qio oqo, me kati koya mai, me biuta tale mai e na vu ni ika e loma.

-- I tau, na nodra sobu mai na ~~ikaxxxx~~ turaga oqo, e ra na taura dua na lawa, se e ra na talia tale e dua na rau?

Na drau ni niu walega.

-- Me ra yadua sara tu ga?

E dua tiko ga na lawa, me vakadrauniniu.

-- Me vaka me ra qai sogota?

Me ra sogota kina na baravi.

-- I tau, na nodra luvawale tu oqo na tagane, e dodonu me ra vunitaka tu na nodrai yaya, se e ra sa na taubale sara tu ga, ~~ke na~~ lako yani?

E ra luvawale sara tu ga oqo, me ra sa taubale, ni ra sa tu vaka tagane.

-- E rawa beka ni o tukuna vei au, na titobu ni vanua e ra na sobu kina o ira na turaga oqo?

Na i yalayala ga ni wai e ra na yaco kina, e so, kevaka e sa di sobu na mati, e sa na lako sara i ra na wai. Kevaka e ua levu, e na qalo tiko.

-- Na kena kau mai na ika, e sa na levu sara e na kau mai. Na kena wasei na veiyanuyanu oqo, e tiko e dua na kena gaunisala vakavanua e na kena wasei na ika e na rawa mai oqo?

E sa na yaco ga mai ki Teci, e sa na caka me wase, sa na tu ga na tamata, me na di taura tu na e na veikorokoro.

-- O cei e na vakatulewa e na kena wase na ika oqo, e rawa beka ni o talanoa taka vei au na tikina o ya?

O koya ga na turaga na Tui Teci.

-- Na i matai ni ika o ni talanoataka tiko vei au, ko e na vakasaqari ga mai i baravi, o cei e na kania oqo. O ratou ga na i liuliu ni qoli, se na Tui Teci?

Ko na ika, na i matai ni vuni ika, e na laukana ga mai e na baravi o ya, e sa na wasei saraga vei ira na tamata e ra na qoli tiko kina.

-- Oi, o ira ga na qoli tiko?

O ira ga na qoli.

-- Ni se bera ni tini na nod~~au~~ veitalanoa Ratu Taup~~u~~, ke tu tale beka e dua na ka o ni via vakuria, se via vakayatuyatutaka na kena qolivi na ika ni cagilaba oqo, me baleti ira na gone e na gauna mai muri, e sa rairai kena gauna oqo?

Sa vinaka, vei kemuni na turaga, na cauravou, e ra tiko mai e na nodratou koro mai Teci. Au via vakadeitaka ga, na nodratou qarava tiko na nodatou koro mai Teci, na noda qaravaz tiko na ka e baleta

na ika oqo, e daidai, e sa da vaka e da vakawalewale taka. Se me da sa biuta na ka e ra valataka tu mai o ira na qase. Au kerei kemuni, mo ni yalovinaka, mo ni vakadeitaka tu na noda i tavi. E sega ni tavi ca, e i tavi vinaka, e i tavi ga ni noda vanua. Kevaka e da na vakawalewale taka, e ra sa na qai sega ni kila sara o ira na noda gone, ka ra na lako tiko mai e na gauna mai muri.

SA OTI.